

Sablum = סבל

מאת

פ. ארצי

לשון סָבֵל שבמקרא, שפירושו אנגריה, כלומר עבודת-כפייה למלכות, מס בצורת עבודה, לא נמצאה לה עד עכשו הקבלה ברורה בתעודות של הציוויליזאציות השכנות לישראל. והנה משנתגלה הארכיון העצום של הממלכה השמית המערבית מא"ר — שהגיעה לשיא פריחתה בסוף המאה ה"ח ובתחילת המאה ה"ז לפסה"נ, כלומר בתקופת האבות — באו לידינו כמה נתונים חדשים, שיש בהם ללמדנו על תולדותיו של לשון סבל ועניינו כמוסד מדיני וחברתי.

נביא תחילה כמה מן המקראות שלשון זה בא שם.

בתקופת שלמה הסָבֵל פירושו שיטה מסוימת של תפיסת כוח-אדם לצורך ביצוען של עבודות המלכות, כגון בניין בית-המקדש, ביצור ערים וכדומה. במל"א י"א, כ"ח נאמר: והאיש ירבעם גבור חיל, וירא שלמה את הנער כי עושה מלאכה הוא ויפקד אותו לכל סָבֵל בית יוסף. על מספרם של נושאי הסבל והממונים עליהם בא הדיבור גם במל"א ה', כ"ז ואילך, וזה לשון הפסוקים כ"ט — ל': ויהי לשלמה שבעים אלף נושא סָבֵל ושמונים אלף חוצב בהר. לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה שלוש אלפים ושלוש מאות הרודים בעם העושים במלאכה.

ובדומה לכך בדה"ב ב', א': ויספור שלמה שבעים אלף איש סָבֵל ושמונים אלף איש חוצב בהר ומנצחים עליהם שלוש אלפים ושש מאות (ו). "סָבֵלִים" עבדו גם במפעל בדק-הבית של המלך יאשיהו (דה"ב ל"ד, י"ב ואילך): והאנשים עושים באמונה במלאכה ועליהם מופקדים... לַנְצָח... ועל הסבלים ומנצחים לכל עושה מלאכה לעבודה ועבודה ומהלום סופרים ושוטרים ושוערים.

וכן גם בבניין הבית השני (נחמ' ד' י"א): הבונים בחומה והנושאים

בסָבֵל עומשים באחת ידו עושה במלאכה ואחת מְחַזְקַת הַשֶּׁלַח.

(1) בשבעים: "ויאסוף" במקום "ויספור" שבנוסח המסורה.

בברכת יעקב באה לנו עדות ברורה על מציאותו של הסבל בתקופה קדומה יותר ומחוץ לאירגון השבטים הישראליים, והיינו בקרב יושבי כנען (בר' מ"ט, ט"ו): וירא (יששכר) מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נְצֻמָּה, ויט שכמו לסבל ויהי למס עובד.

ועוד אנו מוצאים עדויות ורמזים במקרא, שהסבל, היא עבודת הפרך, נהוג היה במשטר המעצמות הגדולות שבזמן העתיק – ובייחוד העבדו בעבודת הסבל מהגרים חדשים, זרים ושבוים מלחמה. במצרים מטילים על בני ישראל מס-עבודה, הנקרא בלשון המקרא בשם סבלות (שמות א. י"א; שם ב', י"א; שם ו', ז'). וישעיהו הנביא מנבא על הסרת עולו וספלו של אשור מעל שכם ישראל (יש' ט', ג'; י', כ"ז; י"ד, כ"ה).

עתה נראה, מה נתחדש לנו בנידון זה על ידי התעודות של מארי. תעודות אלו, שנכתבו על לוחות של טין בכתב היתדות ובלשון הבבלית בניבה העתיק, מכניסות אותנו לתחום חיי האבות ותקופתם. עיקרן חליפת-מכתבים מדינית בין מלכי התקופה הראשיים שמשי-אדד הא' מלך אשור, ח'מורבי מלך בבל, זמרי-מלך מארי וגורוריהם המרובים, שרובם הגדול מגזע אחד הם: שמיים מערביים. תרבותם תרבות מסופוטמיה, אף-על-פי כן נמצאים במכתבים הללו כמה וכמה סימנים של מסורת שמית-מערבית, ובהם גם מלים וניבים וצורות-תחביר לא מועטים, שהם שמיים מערביים, כלומר כנעניים, ודמיונם לעברית מופלג עד כדי זהות.

אחת המלים הללו היא *sabulum* = סבל, שאנו מוצאים אותה במיוחד בדינים-וחשבונות ששלחו המושלים המחוזיים למלך.

והנה הדוגמאות:

2) A. R. M. III. 38: קבר-ידגן, מושל העיר תרקן ומחוז (לצפונה של מארי על חוף נהר פרת) כותב למלך זמרלים:

5) *aš-šum sa-ab-li-im ša ha-al-šī-ia šuhâram û šuhartam a-na dan-na-tim ka-ma-si-im be-lí iš-pu-ra-am mâri (meš) Ter-qa (ki) aṭ-ru-ud-ma sa-ab-la-am ša Zu-ru-ub-ba-an (ki) Hi-ša-am-ta (ki) Hi-ma-ra-an (ki) û Ha-an-na (ki) ik-mi-sú-nim...*

2) Archives Royales de Mari III, 1948, ed. J. R. Kupper (טכסט); id., Correspondance de Kibri-Dagan, gouverneur de Terqa; שם, בהערה למכתב שהובא לעיל, כבר העלה קיפר את הזהוי *sabulum* = סבל.

ובתרגום לעברית: "...אדוני המלך ציווה עלי במכתבו למהר ולקבוע את הסבל של מחוזי: צעירים וצעירות. לכן אני שולח את תושבי העיר תָּרַק וְהם קובצים את הסבל של היישובים וְרָבָאן, חִ'שָּׁמַפּ, חִ'מְרָאן וְחִ'פִּי...". אילו עבודות בוצעו על-ידי "הצעירים והצעירות" האלה? תשובה לשאלה: זו אנו מוצאים בכמה מכתבים אחרים, אף-על-פי שהללו פגומים הם בקצתם: באחד המכתבים (A. R. M. III. 75) קבר־דגן מודיע למלך זמרלים: (5) *aš-šum bi-it-qí-[i]m ša ba-li-ṭim ša Zu-ru-ub-ba-an (ki)...*

(15) *[a-na sa-ab-la-am k]a-ma-si-im...*

ובעברית: "בענין בדק ה"בלוט" (3) (סכר) שעל-יד היישוב וְרָבָאן...". מה שכו של מכתב פגום זה נראה, שהמושל, לאחר שבחן את מצב הדברים במקום (והשווה בשורה 10. *a-imu-u[r]*, כלומר: "ראיתי"), עשה את המעשים הנאותים לשם איסוף הסבל לביצוע הבדק (שורה 15). יש להניח, שגם המכתב הקודם כרוך בעניין זה או בעניין דומה לו, וראיה לדבר, שגם בו נזכרת העיר וְרָבָאן.

על סוג אחר של עבודה ממלכתית מדובר בתעודה (A. R. M. II. 88)⁴: במכתב זה קבר־דגן מודיע שהוא אוסף (?) (9/10) *sa-ab-la-am...* *šé-eh-ra-am*, כלומר "סבל קטן", היינו קבוצה קטנה של אנשים, לביצוע עבודות-ביצור (כך מסתבר מן הקשר שבין הרישא של המכתב לסיפא שלו): 17... *i-ga-ra-am ša dūrim (ki) iš-tu pa-am mi-ri-iq-ti-šu aq-qú-ur-ma ki-ma ša be-lí u-na-aḥ-ḥi-da-an-ni mi-ri-iq-(ri)-tam* ⁽⁸⁴⁾ *ša-a-ti e-pu-úš u-da-an-ni-in ù a-na aš-ri-ša [u]t-te-er-ši.*

ובתרגום לעברית: "אהרוס את חומת המגן של המבצר עד מערכת אבני היסוד, ולפי פקודת אדוני המלך אחזק את המערכת, ואחר כך אבנה את החומה בשנית על מוסדה הקודם".

ושוב בתעודה אחרת, זמרלים מלך מארי כותב לח'מורבי (A. R. M.)

: (II. 67)

(8) גוֹן של השרש בִּלִּט, המקביל לכאן, בא בסוריית. ובעברית: בלום, סכור; (עי' גם אצל קיפר: op. cit. p. 114).

⁴ Archives Royales de Mari II, 1950, ed. C. F. Jean. (טכסט); (העתקה ותרגום) id., Lettres Diverses.

(84) שתי האותיות *ri*, המוקפות סוגריים, טעות סופר הן.

3) aš-šum ša ki-a-am ta-aš-pu-ra-am um-ma at-[ta-ma] še-em ša e-bé-er-ti šīt (il) Šamšim a-na... sa-ab-la-am še-eḥ-ra-a[m...]

ובתרגום והשלמה בעברית: "בעניין שאתה כותב לי לאמור: את התבואה הנמצאת עתה בעברו המזרחי של הנהר (פרת) [תעביר-נא? תקצור-נא? על-ידין] סבל קטן" ... מהמשך המכתב מתברר, שיש כאן עניין של הכנות למלחמה, ואולי גם סכנה של פשיטת האויב מצד צפון-מזרח.

מכל מקום אנו למדים מן התעודות הללו, שבמארי ובשכנותיה היתה קיימת שיטת ה-sabulum לגיוס כוח-אדם בכפייה לצורך ביצוע עבודות ממלכתיות — בפיקוח מושלי המחוזות ולפקודת המלך עצמו. מוצאים אנו גם ניבים כגון: sablam kamāsum, לקבוץ את הסבל, כלומר את כוח האדם עצמו (קיפר), היינו צעירים וצעירות (יוצאי צבא?); או: sabulum šêhrum, סבל קטן.

שם-העצם sabulum (צורת קטל, כמו בעברית; והשווה לכאן גם את המלה ḥamqum = עמק, הבאה אף היא במארי) הועתק בכתב היתדות בסימן SA, "ס"5). כתיב זה מעיד, שעל אף הקשיים בהבעתם של קולות זסר"ץ בבבלית של מארי ובבבלית העתיקה בכלל — שעדיין לא הבדילו ביניהם בכתב6) — נרשמה המלה הזאת שלא כמנהג המקום אלא כמנהג שמיים-מערביים7), בהבדל מוחשי מן הפועל האכדי zabālu (לשאת במשא), הקרוב לה. הפועל האכדי הנ"ל לא הוליד תולדה כגון זו לעולם, ותולדותיו הידועות לנו הן: zābilu, zabbilu, (מעין סִבֵּל, סָבֵל). וכן ניבים כגון — ṭupšikka, zabālu kudurra, כעין: לשאת בסָבֵל, — כלומר בניב מורחב זה מתקרב הפועל למשמעות הסָבֵל שבעברית, אלא בשינוי כלשהו שהוא אופייני להוואי הבבלי ולא לשמי-המערבי.

גם בתעודות מארי בא פועל זה בשימוש המקובל כשהוא כתוב בסימן ZA/ŠA⁷. A. R. M. I. 21.⁸

5) R. Labat, Manuel d'Epigraphie Akkadienne no. 104.

6) W. v. Soden, Grundriss der Akkadischen Grammatik (1952) § 30.

7) R. Labat etc., no. 586.

8) Archives Royales de Mari I. 1946. ed. G. Dossin. (טכסט); id., Correspondance le Šamši—Addu. (העתקה ותרגום).

... awīlu (meš) ša bi-la-tim... i-za-ab-bi-lu-nim...

ובתרגום לעברית: "...אנשי המשא 'יסבלו' את המשא עד הנה"...

קיצור הדבר: שם-העצם sablum בא בצורה ובגוון המקבילים לשם-העצם העברי—בסביבה שהיא מלאה כמה וכמה תופעות וגילויים של מסורת שמית-מערבית עצמאית. מן התעודות למדנו, ששם זה בא כאן בלבד, אךדי, אבל בשימוש שיש בו הקבלה מובהקת להוואי המקראי, ומכאן ראיה, שבקרב הממלכות השמיות המערביות של תקופת האבות נהוגה היתה שיטת הסבל. אמנם בעית מקורה של שיטה זו עוד לא נפתרה, אבל ברור שדעת צימרן האומר, כי zabālu האכדי הוא מקורו של הסבל המקראי, בטלה ומבוטלת⁽⁹⁾.

וכנגד זה יש בעדויות שבתעודות מארי להרחיב את תוכן הלשון סבל במקרא, שעלינו לפרשו מעתה על חבר האנשים המבצעים את העבודה, ולא על סוגה של העבודה. בעית ה-sablum של מארי תמצא את פתרונה המלא כאשר יתבררו קשרי המוסד הזה עם אירגון ה-šāb(a)um (צבא) שם, וכן עם המיפקד (tebibtum). מלבד זה יש לברר עוד, איזה סוג של תושבים היה חייב לשאת בסבל (שבטים שנצטרפו זה מקרוב לממלכה?).

(9) Hch. Zimmermann, Akkadische Fremdwörter s. v. ע"י